„CSAK SZELLEMI FÖLÉNYE EMELHETI FÖL A MAGYAR NEMZETET"

SZÁZ ÉV MAGYAR GONDOLKODÓI TRIANONRÓL ÉS ANNAK MEGHALADÁSÁRÓL

GALI MÁTÉ

A versailles-i Nagy-Trianon-palotában 1920. június 4-én aláírt békeszerződés történelmünk egyik legnagyobb sorstragédiája. Az évszázadokon át fennálló régi Magyarország mindössze néhány tollvonással elvesztette területének és lakosságának mintegy kétharmadát, miközben több mint hárommillió magyar került kisebbségi sorba, az újonnan meghúzott határvonalakon túlra. Annak, hogy a trianoni trauma száz év alatt sem vált a Jan Assmann-i értelemben vett „hideg emlékezetté",[1] elsősorban a mindmáig egyfajta „emlékezethelyként" is értelmezhető határon túli magyar kisebbségi közösség létezése az oka, másodsorban pedig a hivatalos statisztikai adatok alapján az a 350 ezer – egyes utólagos számítások szerint viszont inkább 400–450 ezer – ember, aki az I. világháború utáni megszállások, valamint a trianoni béke következtében menekült az elszakított területekről az anyaországba. Rajtuk kívül a rendszerváltoztatást közvetlenül megelőző évektől napjainkig további mintegy negyedmillió magyar települt át a szomszédos államokból Magyarországra.[2] A párizsi békekonferencia katasztrofális döntésére az elmúlt évtizedekben magyarázatok sora született korszakoktól, politikai berendezkedésektől, vagy éppenséggel az értelmezést nyújtó személyek világnézeti beállítódásától függően. Voltak, akik a veszteségre, az országcsonkítás borzalmaira helyezték a hangsúlyt, míg mások arra kerestek válaszokat, hogy miként lehetne a békediktátum ütötte sebet gyógyítani vagy meghaladni. Írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy a *Kommentár* folyóirat olvasótáborát alkotó konzervatív kulturális közösséget az utóbbiak véleményeivel ismertessük meg. Egy százéves gondolkodási folyamatot kívánunk tehát nyomon követni, melynek képviselőit összeköti, hogy pozitív programmal próbálták orvosolni Trianon sokkját, felelősséget éreztek a határon túli magyarság sorsa iránt – nem egy esetben maguk is az elcsatolt területeken éltek, vagy onnan származtak –, továbbá a Trianon felé vezető utat lehetőség

1 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban* [1992] ford. Hidas Zoltán, Atlantisz, Bp. 2018. 69–71.
2 Péti Márton – Szabó Balázs: A Kárpát-medence országaiból Magyarországra áttelepült népesség területi mintázata. *Területi Statisztika*, 2017/3. 316.

Nemzeti összetartozás – A magyar válogatott ünneplése Budapesten, 2016. június *(MTI)*

szerint elfogultságoktól mentesen igyekeztek bemutatni. Szintetizálva ezzel egy szellemi hagyományt, ami száz esztendővel a békeszerződés megkötését követően is iránytű lehet számunkra a Trianon meghaladásáról szóló diskurzusban.

A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békekongresszus 1919 januárjában nyitotta meg kapuit. A konferencián a győztesek méltánytalan módon a veszteseket kizárva hajtották végre a békeszerződések előkészítését. Magyarország esetében a határok kérdéséről – leszámítva az osztrák–magyar határ viszonylatát, amelyről 1919 júliusában határoztak – május–júniusig lefolytatták az érdemi vitákat, így a gróf Apponyi Albert vezetésével 1920 januárjában megérkező magyar békeküldöttséget már eldöntött tények fogadták. A békediktátum végső változata a következő hetekben, hónapokban ismertté vált a honi közvélemény előtt, így nem meglepő módon annak kérdése foglalkoztatta a Magyar Tudományos Akadémia 1920. május 9-én összeülő közgyűlését is.

Az eseményen a megnyitót az MTA élén 1905 óta álló Berzeviczy Albert – korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905), illetve képviselőházi elnök (1910–1911) – tartotta. Beszédében az aláírásra váró békediktátumot a tatárjárással, a 150 éves török uralommal, valamint az 1848–49-es forradalom és szabadságharc leverését követő neoabszolutista időkkel állította párhuzamba. Szavai szerint a magyarság reményét és jövő iránti bizalmát nemzeti erejének tudatára kell, hogy építse, ami „csakis a szellemi téren áll majdnem csonkítatlanul” rendelkezésére. A határon túli magyarokat nem engedhetjük „szellemileg elszakadni”, mivel az elcsatolt területeket a magyar „kultúrfölény” segíthet majd nekünk visszaszerezni – mondta. Arra az álláspontra helyezkedett, hogy „csak szellemi fölénye emelheti föl a magyar nemzetet még egyszer elveszett nagysága magaslatára.” S mivel Magyarország modern kori történelmében fegyveres hódító háborút sosem vívott, ezért „ezentúl kötelességünk hódító hadjáratot indítani a szellem fegyvereivel”. E terén a tudomány, illetve az irodalom művelőinek szánt korszakos feladatot, ám az állam és a társadalom részéről is fontosnak érezte, hogy a továbbiakban az intellektuális teljesítményt jobban megbecsülje, annak eredményeit bel- és külföldön egyaránt széles körben terjessze.[3]

> a kultúrpolitikának szükséges elsőbbséget élveznie

Az Akadémia elnöke a két világháború között szilárdan kitartott abbéli meggyőződése mellett, hogy „mi a trianoni határok között is élünk és élni fogunk, mégpedig sokkal tovább, mint a trianoni mű.”[4] Ennek zálogát abban látta, hogy „azt a szellemi birtokot, amelyet az összeomlás előtti nagy Magyarországtól átvettünk, a maga teljességében kell megóvnunk és megbecsülnünk és – amennyire azt ellenséges szomszédaink féltékenysége megengedi – arra kell igyekeznünk, hogy tőlünk elszakított magyar testvéreink is velünk benső közösségben bírják és ápolják ezt a szellemi birtokot.”[5] A határon túli magyarság védelmében Berzeviczy (akinek a Felvidéken található szülőfaluját és birtokait is elcsatolták) minden fórumon megkísérelt kiállni: 1921 és 1934 között az Interparlamentáris Unió Magyar Nemzeti Csoportjának első embereként rendre felszólalt a szervezet ülésein az érdekükben.

A Kisfaludy Társaság elnökeként pedig szorgalmazta, hogy a magyarországi irodalom jó viszonyt alakítson ki a határon túli irodalommal, már csak azért is, mert meglátásai alapján a kisebbségi magyarság az utódállamok jogfosztásai ellenére is „csodálatraméltó eréllyel és szívóssággal küzd a maga nemzeti kultúrája megtartásáért”.[6]

---

3 Berzeviczy Albert: *Nemzeti katastropháink = Akadémiai Értesítő*. XXXI. szerk. Heinrich Gusztáv, MTA, Bp. 1920. 174–179.

4 Berzeviczy Albert: Legitimizmus és irredentizmus. *Budapesti Hírlap*, 1926. augusztus 29. 2.

5 Berzeviczy Albert: *Nemzeti szellem – nemzeti kultúra = Budapesti Szemle*. CCVIII. szerk. Voinovich Géza, Franklin, Bp. 1928. 430.

6 Berzeviczy Albert: *Egységes magyar irodalom* [1929] = *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*. LVIII. Franklin, Bp. 1932. 244.

Láthatjuk tehát, hogy a versailles-i békerendszer „kultúrfölényen” alapuló meghaladásának elképzelése már Berzeviczy Albertnél megjelent, noha azt a szélesebb közvélemény inkább ahhoz a gróf Klebelsberg Kunóhoz kötötte, akiről Ravasz László református püspök úgy tartotta, hogy a „legkonkrétabb, leggyakorlatibb s ugyanakkor a legnagyobb álmú magyar kultúrpolitikus” volt.[7] A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot 1922-től 1931-ig vezető Klebelsberg felismerte, hogy hazánknak – a rá nézve kedvező kulturális mutatók megőrzésével – amolyan „első az egyenlők között” szerepet kell játszania a Kárpát-medence országai között, s ennek elérése érdekében hitte és vallotta, hogy a szakpolitikai ágak közül a kultúrpolitikának szükséges elsőbbséget élveznie.[8] Már beiktatása napján, 1922. június 19-én kijelentette a kultusztárca tisztviselőihez intézett beszédében, hogy „a magyar hazát ma elsősorban nem a kard, hanem a kultúra tarthatja meg és teheti ismét naggyá.”[9] A gróf a követendő kultúrpolitikai elgondolásait legtömörebben talán az 1925. február 20-án tartott nemzetgyűlési felszólalásában foglalta össze, amikor is amellett tört lándzsát, hogy „a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországban a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős, és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.”[10] A szellemi honvédelem jegyében kezdett Klebelsberg tömeges népiskolaépítési programba, fejlesztette az egyetemeket, továbbá hozott létre külföldön kollégiumokat a tehetséges fiatalok magas színvonalú képzésére.

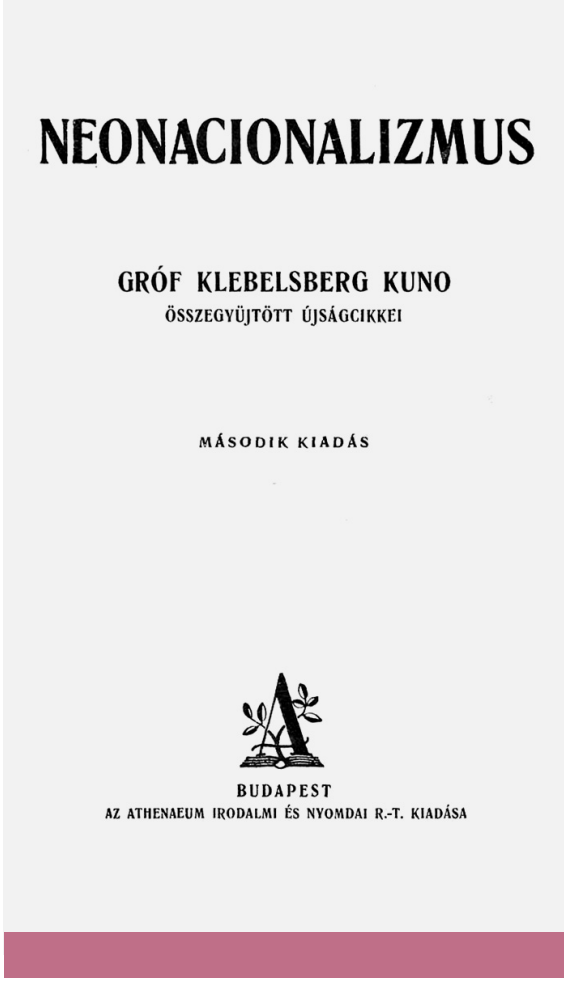

gróf Klebelsberg Kuno: *Neonacionalizmus* (1928)

A „kultúrfölény” ideáján túl a gróf törekvéseinek eszmei talapzatát az általa alkotott „neonacionalizmus” fogalma fémjelezte leginkább. Értelmezése szerint az 1920-at megelőző négyszáz év magyar nacionalizmusának két fő célkitűzése volt: a Habsburgok központosító és németesítő törekvéseivel szembeni küzdelem, valamint az egységes magyar állameszme gondolatának elfogadtatása a magyarországi nemzetiségekkel. Trianon után azonban, amikor elszakadtunk Ausztriától, az ország pedig szinte homogén nemzetállammá vált, az új magyar nacionalizmus (neonacionalizmus) elé új célokat kell állítani. Méghozzá a nemzeti műveltség minél szélesebb körben történő kiterjesztését, melynek segítségével az alsóbb néprétegek számára kulturális és gazdasági értelemben is megnyílhatna a felemelkedés lehetősége. Az elérendő végső cél tehát az, hogy a magyarság művelt és jómódú nép legyen, Klebelsberg szavai szerint „fajsúlyosabb, mint a bennünket környező népek”.[11]

A trianoni békediktátum sokkjára nem csupán az anyaországiak, hanem a határokon túli magyar gondolkodók is igyekeztek választ találni. Ennek egyik lehetséges formája volt Erdély esetében a transzszilvanizmus, melynek gyökerei a 19. század második feléig nyúltak vissza. Az irodalmi és politikai síkon is

7 Ravasz László: *Mátyás király hagyatéka = Budapesti Szemle*. CCXXIX. szerk. Voinovich Géza, Franklin, Bp. 1933. 237.
8 Ujváry Gábor: *„Egy európai formátumú államférfi”. Klebelsberg Kuno (1875–1932)* Kronosz–Magyar Történelmi Társulat, Pécs–Bp. 2014. 95.
9 *Beköszöntőbeszéd* [1922] = *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926.* Athenaeum, Bp. 1927. 604.
10 *Nemzetgyűlési napló*. 1922/XXX. 155.
11 Gróf Klebelsberg Kuno: A magyar neonacionalizmus. *Pesti Napló*, 1928. január 1. 1–2.

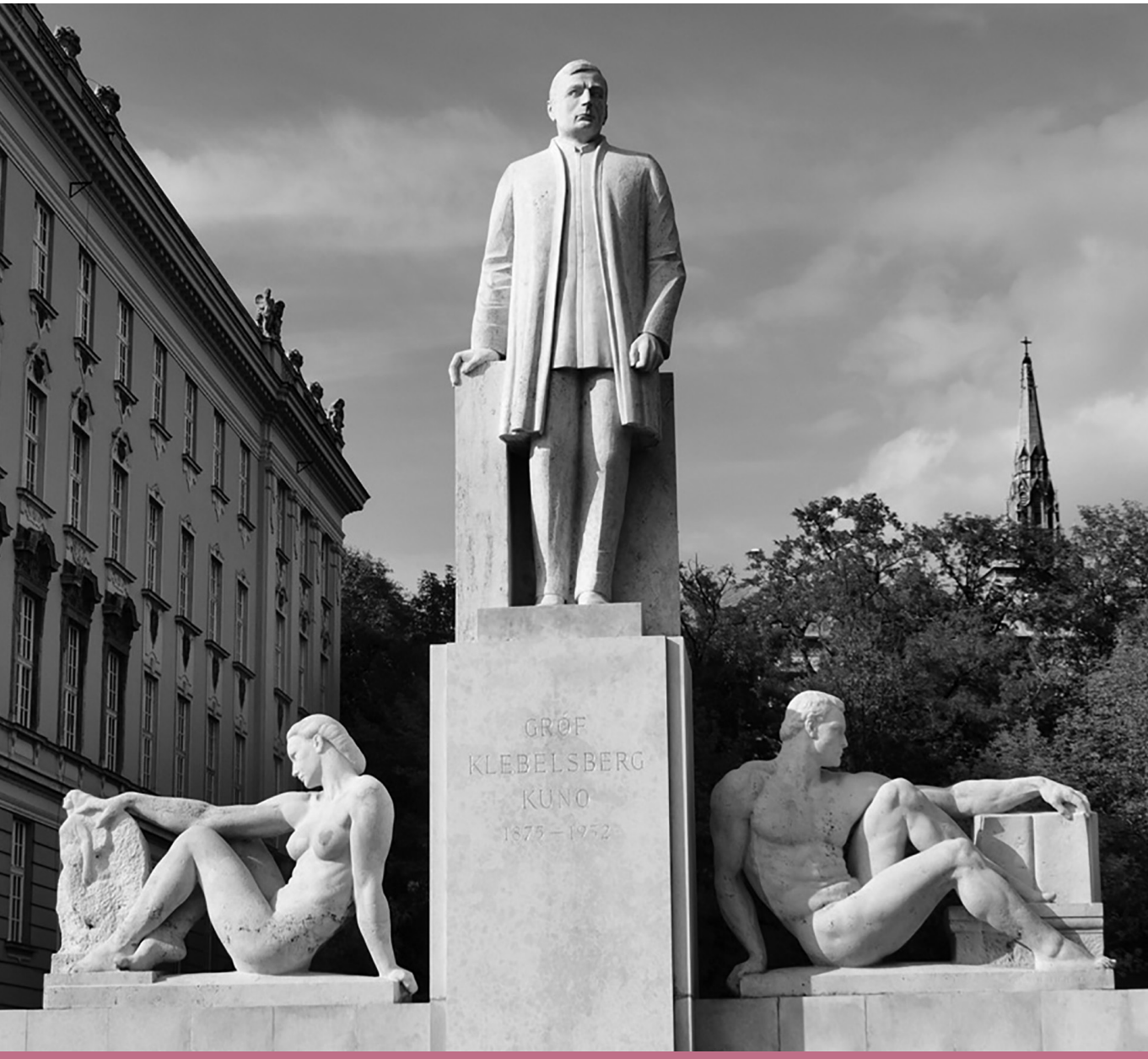

Kultúrfölény – A Klebelsberg-emlékmű a budapesti Villányi úton (XI. kerület, készítette: Grantner Jenő, 1939, restaurálta: Tóth Kálmán, 2001) *(Wikimedia Commons)*

létező, sokrétű eszmerendszer a történelmi Erdély szabadelvű hagyományait idézte meg, annak gondozását, valamint a sajátságos erdélyi tudat kialakítását tekintette feladatának.[12] Jeles képviselői közé tartozott a neves építész–író, Kós Károly, aki már 1918 előtt „átranszszilvanistának” számított, a két világháború között pedig fontos politikai és kultúraszervezői munkásságot fejtett ki. Kós 1921-ben – Zágoni István és Paál Árpád publicistákkal karöltve – *Kiáltó szó* címmel bocsátott ki röpiratot, amiben a Romániához csatolt magyarságot a megváltozott politikai realitásokkal számot vetve szólította fel cselekvésre. Szavai szerint lejárt az imádkozás, az átkozódás, majd az álmodozás ideje, most ki kell vívni a kisebbségi autonómiát: „Kiáltom a jelszót: építenünk kell, szervezkedjünk át a munkára. Kiáltom a célt: a magyarság nemzeti autonómiája.”[13] Az autonómia-törekvések elérése érdekében Kós vezetésével 1921-ben alakult meg az első romániai magyar párt, az Erdélyi Néppárt (később Magyar Néppárt), de tevékeny részt vállalt a kisebbségi kultúrát megtartó Erdélyi Szépmí-

12 K. Lengyel Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transszzilvanizmus korai történetéhez*. Pro-Print, Csíkszereda. 2007. 217–263.
13 Kós Károly: *Kiáltó szó* [1921] = *Kós Károly publicisztikája*. szerk. Sas Péter, Pallas–Akadémia, Csíkszereda, 2014. 97–100.

ves Céh könyvkiadó társaság, illetőleg az erdélyi magyar írókat és költőket tömörítő Helikon-közösség létrehozásában is. Szilárdan kitartott a különálló erdélyi lélek és sors víziója mellett, a régióra sajátos földrajzi, történelmi és kulturális egységként tekintett. Az 1929-ben megjelent *Erdély* című „kultúrtörténeti vázlatának” végén is hitet tett amellett, hogy „Erdély azoké a népeké volt, akik ezt a földet, ezt a sorsot, és ezt a pszichét vállalták, és azoké lesz a jövőben, akik azt a jövőben vállalni fogják. Erdély sorsa akkor volt a legboldogabb, kultúrája akkor virágzott ki leggazdagabban és legteljesebben, amikor népei egyakarással vállalták a külön erdélyi sorsot és építették azt külön erdélyi eszükkel.”[14]

Kós Károly mellett a transzszilván gondolat – többek között – másik kiemelkedő alakja Makkai Sándor, az Erdélyi Református Egyházkerület 1926 és 1936 közötti püspöke volt. Makkai azt vallotta, hogy földrajzi–jogi–politikai szétszakítottságunk miatt az anyanyelvre alapozva „magunk elé kell állítanunk azt, ami örök magyar: a lelki nemzetet”. Lélekben ugyanis mi, magyarok „örökre egyek vagyunk mindennel, ami magyar érték”.[15] Egyházi emberként úgy vélte, hogy szellemi és lelki tényezők szükségesek egy kisebbségi közösség megmaradásához, hovatovább felemelkedéséhez: „kicsiny nemzetek és nemzeti kisebbségek egyetlen fölfelé vivő útja a lelki egyensúlyozottság, a szellemi értékesség, a kultúrnagyság. Jövendőnk kiválóan szellemi és erkölcsi feltételektől függ, s sorsunk azon fordul meg, mennyire tudjuk bebizonyítani az egyetemes európai kultúrába kapcsolódva saját magyar értékeinkkel azt, hogy világrelációban is magasrendű életünk van.”[16]

Transzszilvanistaként Makkai maga is hitt az erdélyiség különállóságában és egyediségében, amit református püspökként olykor spirituális konnotációval ruházott fel. Egy helyütt például ekképpen fogalmazott: „Az erdélyiség tulajdonképpen egy hit. […] A hit természete az, hogy ha a valóság ellenemond, akkor fölfokozódik és izzani kezd. Szenvedéllyé válik. Ha valaki hisz abban, hogy Erdélyben sajátos múlt, sajátos kultúrák folytán a humánumnak egy különleges valósága rejtőzik s ennélfogva ebben az országrészben a különböző fajú és nyelvű népek a nekik megadott keretek között szükségképpen létre fogják hozni az életközösségnek egy új és viruló formáját, harmóniában és szeretetben, az csak még erősebben és szenvedélyesebb izzással fog ebben hinni, ha időleg ez a hite önámításnak látszik.”[17]

Élete során Makkai több történeti regényt jegyzett, melyek közül a Bethlen Gáborról szóló művében történetpolitikai alátámasztását adta transzszilvanizmusának. A könyv megírására az után vállalkozott, hogy 1929-ben, a fejedelem halálának 300. évfordulóján Szekfű Gyula egy olyan hangvételű kötetet jelentett meg Bethlenről, amiről Németh László méltán jegyezte meg: „példája annak, hogy kell egy nagy történeti alakról legkevesebb rosszat mondással a legrosszabbat gondoltatni.”[18] A püspök ezzel szemben arra az álláspontra helyezkedett, hogy a fejedelemben „a halálraítélt magyar nemzet életösztöne testesült meg”, aki törekedett rá, hogy „szellemi fölénybe jusson ellenségei fölött”. Uralkodói nagyságát a független és sikeres Erdély létrehozása igazolta, noha „az erdélyi szuverénitás megteremtésével Erdélyen túl utaló, az egész magyar nemzetre irányuló figyelmeztetést tett.”[19]

„Iszonyú elgondolni, hogy a magyarság ezt a földet elvesztette. Mialatt Erdélyt jártam, egyre jobban kivilágosodott, hogy az elveszett Erdély nem csak terület. Erdély vizsga volt s az, hogy nem tudtuk megtartani: levizsgázás, mert Erdélyt nem úgy vették el tőlünk. Mi nem fejeztük be a meghódítását s mi eresztettük ki a kezünkből, amit meghódítottunk belőle”[20] – e sorokat Németh László, a magyar népi gondolat kimagasló képviselője vetette papírra 1935-ben, miután nagy hatású beszámolót jelentetett meg romániai útjáról. Németh tézise az volt, hogy Erdélyt – illetőleg a történelmi Magyarország más elszakított

14 Kós Károly: *Erdély. Kultúrtörténeti vázlat* [1929] Helikon, Bp. 2015. 127.
15 Makkai Sándor: *A magunk revíziója* [1931] Pro-Print, Csíkszereda. 1998. 79–80.
16 Makkai Sándor: *Erdélyi szemmel*. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár. 1932. 131.
17 Makkai Sándor: Kós Károly. *Erdélyi Helikon*, 1933/10. 675.
18 Németh László: *Szekfű Gyula*. Bolyai Akadémia, Bp. 1940. 75.
19 Makkai Sándor: *Egyedül. Bethlen Gábor lelki arca* [1929] Mentor, Marosvásárhely. 2017. 24–99.
20 Németh László: Magyarok Romániában. *Tanú*, 1935/3–4. 146.

területeit – elsődlegesen a nemzetiségi kérdés rendezetlensége következtében veszítettük el. Meglátása szerint a 18. század végére az Erdélyi-medencében románok kezdték benépesíteni a korábban magyarok által lakott vidékeket, ennek nyomán pedig „mást sem tettünk Erdéllyel egy század óta, csak adtuk és adtuk és ma jobban adjuk, mint valaha. Mert egy országrészt nem fogadalom, fegyver és birtoklás tart meg, hanem az a titkosabb hódítás, mely úgy ejti meg a földet, mint férfi a nőt. Erdély a legkülönb nő volt, akivel a magyarságnak itt Európában dolga akadt s a kései utazó, aki komoly zöld szemei előtt járt heteken át, a méltatlan, legkülönb párját elvesztett hím szomorúságát érezhette: ezután a nő után már csak lefelé mehetek.”[21]

Németh Lászlónak meggyőződése volt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiát egyrészt a nemzetiségi kérdéssel összefüggésben álló modern nacionalizmusok megjelenése, másrészt az utóbbi ösztönzésére megfogalmazódott – Woodrow Wilson amerikai elnök által 1918 elején meghirdetett, végül azonban figyelmen kívül hagyott – népek önrendelkezési joga „dobta szét; mihelyt nemzetiségeinket ez a 19. századi elv teljesen hatalmába kerítette, Magyarország régi alakjában nem maradhatott fenn, az engedékenység épp úgy felrobbantotta volna, mint a türelmetlenség.”[22] A népi író elképzelései között Trianonra két „ellenszer” létezett. Az egyik, hogy az államközpontú megközelítést a jövőben nemzetközpontúval kell felváltani: „Az ötfelé hasadt országtest fölé győztesen csap ki az új ideál: a magyar faji géniusz, a határokat nem ismerő vitális erő, mely addig tolja ki az ország határait, ameddig magyar láb lépni tud. Magyarság magyar állam helyett. […] Az integer Magyarországnál van egy sokkal szentebb jelszó: az integer magyarság.”[23] A másik: határrevízió helyett Duna-gondolat, a dunai népek együvé tartozásának és sorsközösségének hangsúlyozása, akiket Németh „tejtestvéreknek” tekintett, és 1932-ben javaslatot is megfogalmazott, miszerint „mi Duna-népek ott tartunk, ahol a háború előtt, itt élünk egy sorsközösségben, egymásról mit sem tudva. Igazán itt az ideje, hogy megismerjük testvéreinket, akikkel egy sors száraz emlőjét szoptuk.”[24] Németh Közép-Európa-koncepciójában a magyarság játszott (volna) vezető szerepet, ezért amikor a ’30-as évek elején egy új Közép-Európa létrejöttét szorgalmazta, akkor amellett érvelt, hogy a „történelem súlypontja itt van most. Korunk két forradalmát: a minőség lázongását a színtelen civilizáció ellen, s az igazság lázadását a kapitalista garázdaság ellen itt kell összeegyeztetni. Mi magyarok szétszórt, népekbe ékelt nép, ennek az új Európának vagyunk természetes erjesztői. Itt a hivatásunk, itt a revíziónk.”[25]

> „különálló erdélyi lélek és sors víziója

AZ ÁLLAMSZOCIALISTA IDŐSZAKBAN

Az 1939-ben kirobbant II. világháború, melyből Magyarország 1945-ben a vesztesek oldalán került ki, elsöpörte Németh László Közép-Európa-tervezetét (akárcsak Márai Sándor azon 1942-es vízióját, ami azzal számolt, hogy a világégés után megújuló kontinens nyugati felében Franciaország, míg Délkelet-Európában Magyarország tölthet be vezető pozíciót).[26] A világháborút közvetlenül követő években Bibó István,[27] vagy éppen Szekfű Gyula[28] tollából születtek ugyan művek, melyek kísérletet tettek a Horthy-korszak, s annak részeként a Trianon-kérdéskör értékelésére, ám a számvetés folyamatát derékba törte, hogy 1947–48 folyamán az országot megszállva tartó Szovjetunió támogatását élvező Magyar Kommunista Párt ragadta magához a hatalmat. A békediktá-

21 *Uo.* 147.
22 Németh László: A magyar élet antinómiái. *Válasz*, 1934/2. 130.
23 Németh László: Új reformkor elé. *Napkelet*, 1928/7. 537–539.
24 Németh László: Tejtestvérek. *Tanú*, 1932–1933. 130.
25 Németh László: Új nyelvtanokra. *Tanú*, 1932–1933. 128.
26 Márai Sándor: *Európa elrablása – Röpirat a nemzetnevelés ügyében* [1942] Helikon, Bp. 2008. 182.
27 Bibó István: A keleteurópai kisállamok nyomorúsága [1946] In: Uő.: *Válogatott tanulmányok*. szerk. Nagy Endre és ts. Magvető, Bp. 1986. II. kötet
28 Szekfű Gyula: *Forradalom után*. Cserépfalvi, Bp. 1947.

tum problematikája innentől fogva sokáig kikerült a (politikai) közbeszédből, hiszen azt feszegetve előkerülhetett volna a nemzeti szuverenitás ügye, aminek kapcsán pedig felvetődhetett volna a kérdés, hogy mit keresnek még hazánkban azok a szovjet katonák, akik a propagandisták szerint az egyik kezükben csokoládéval, a másikban géppisztollyal, a harmadikban kenyérrel, a negyedikkel meg mindenkit a keblükre ölelve „szabadítottak fel” minket 1944–45-ben.

Trianon problémakörét a ’60-as évektől a történettudomány kezdte el ismét tematizálni, például Galántai József[29] és L. Nagy Zsuzsa[30] révén. A közvélekedésben ennek nyomán indult el a békeszerződésről, valamint a határon túli magyarság helyzetéről szóló diskurzus, aminek egyik leképződési formája volt az 1972-ben induló, identitáshordozó szereppel bíró táncházmozgalom, de itt említhetők a szintén a ’70-es évektől kezdődő Erdély-járások is, amit a hatalom korábban csak szűkebb körnek engedélyezett. Ettől kezdve határon túli magyar értelmiségiek is gyakrabban fordultak meg Magyarországon, például Kányádi Sándor író, aki 1977 novemberében felkereste budai otthonában a magyar népiség nagy alakját, Illyés Gyulát, és beszámolt neki Erdélyben a „nemzeti kisebbségi sors igazi átkairól”.[31] (Illyés régóta érzékeny volt sorskérdéseink iránt: 1938-ban írt Haza, a magasban című versében például a trianoni határokon átívelő kultúrnemzet-koncepció alapjára helyezkedett, a nemzeti emlékezet és nemzeti kultúra megtartó erejét hirdetve szétszakítottságunkban.) Eszmecseréjük komoly szerepet játszott abban, hogy Illyés 1977–78 fordulóján a *Magyar Nemzet*ben két részletben közölte a *Válasz Herdernek és Adynak* címet viselő híres esszéjét, ami nagy felháborodást váltott ki az önmagát „a Kárpátok géniuszának” neveztető Nicolae Ceaușescu diktatúrájában.

A két cikk közül különösképpen a második lehetett húsbavágó a románok számára, mivel abban Illyés keményen szót emelt a megfogalmazása szerint „már-már apartheid sorsban” élő határon túli magyar kisebbségek védelmében, melyek jelentős része az anyaország határainak közelében él, „úgy tapadva a térképbeli országra, mint kenyérre a héja”. A közvéleményt arra figyelmeztette, hogy a „kisebbséggyötrő türelmetlenségek ellenében sok helyt hatástalan az a humanizmus is, melyet a szocializmus hirdet”, sürgetve a kisebbségek jogainak nemzetközi garantálását (noha például Románia is aláírta az 1975-ös Helsinki Záróokmányt, aminek elviekben szavatolnia kellett volna a magyar kisebbség védelmét). Kikelt az ellen, hogy a határon túli általános iskolákban a magyar diákoknak őseikről „mint barbár betolakodókról, alacsonyabb rendű pusztítókról” kell tanulniuk, de a milliós lélekszámú magyar kisebbségnek sehol sincs anyanyelvi egyeteme, azt a magyar fiatalt pedig, aki diplomát szerez, sok esetben a szülőhelyétől távol, más nyelvterületen helyezik el hivatalban.[32] Aggasztotta az utódállamok magyarságának fokozatos demográfiai térvesztése, ám úgy vélte, hogy 1920 óta a „számokkal mérhető meggyengülésnél szinte katasztrofálisabb lett, ami a nemzeti tudatot érte. Szellemi összetartó erő – a közérzés kohéziója – nélkül nincs nemzet” – írta Illyés.[33] A nemzetiségi–nemzeti ügyet a 20. század legnagyobb, legfontosabb kérdésfelvetésének tartotta, amellett érvelve, hogy „világprobléma” a magyar kisebbségeket érő „beolvasztási, népelnyomási, népnyelvpusztítási áramlat”.[34] Azzal szemben, hogy a magyar nyelv áldozatául essék e homogenizáló törekvéseknek, többek között úgy próbált fellépni, hogy tevékeny kapcsolatokat ápolt határon túli magyar írótársaival, fogadta őket Budán, illetve a legendás tihanyi nyaralójában, ami nyaranta az irodalmi élet egyik központja volt. Hozzá köthető az a metafora, miszerint irodalomunk egy összehangolatlan „öttagú síp”,[35]

az államközpontú megközelítést a jövőben nemzetközpontúval kell felváltani

29 Galántai József: *Magyarország az első világháborúban 1914–1918*. Gondolat, Bp. 1964.
30 L. Nagy Zsuzsa: *A párizsi békekonferencia és Magyarország 1918–1919*. Kossuth, Bp. 1965.
31 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1977. *Kortárs*, 1991/5. 7.
32 Illyés Gyula: Válasz Herdernek és Adynak II. *Magyar Nemzet*, 1978. január 1. 9.
33 Illyés Gyula: Válasz Herdernek és Adynak I. *Magyar Nemzet*, 1977. december 25. 13.
34 Illyés Gyula: Lehet még nemzedék? *Forrás*, 1979/9. 117–118.
35 A közgondolkodásba pontatlanul „ötágú síp” gyanánt épült be a hasonlat.

amivel arra utalt, hogy az anyaországi mellett a felvidéki, erdélyi, vajdasági és kárpátaljai irodalom összessége alkotja az egyetemes magyar irodalmat.[36]

Illyés Gyula írt előszót Janics Kálmán felvidéki orvos–történetíró 1979-ben megjelent, A hontalanság évei című igen fontos munkájához is,[37] amely a csehszlovák államhatalom 1945–48 közötti magyarellenes politikáját taglalta. Északi szomszédunk kisebbségpolitikájának árnyoldalait rajta kívül más szerzők is láttatták, például Fábry Zoltán szlovákiai magyar író–irodalomkritikus az 1968-ban kiadott *A vádlott megszólal* című esszéjében.[38] A legismertebb alkotás e témában az eredetileg geológus Duray Miklós *Kutyaszorító* címmel először 1983-ban, New Yorkban, Püski Sándor emigráns kiadója által közzétett könyve

Jó pásztorok – Ravasz László és Makkai Sándor református püspökök 1936-ban *(Fortepan)*

lett. A műben Duray a saját önéletrajzán át mutatta be a csehszlovákiai kisebbségi lét nehézségeit. A valamikor Nógrád vármegyéhez tartozó Losoncon született, a II. világháború utáni csehszlovák–magyar lakosságcsere során majdnem Nógrád megyébe telepítették át. Apja egy zsák csempészett brazil kávéért vásárolta meg házukat a határ menti Balassagyarmaton. A család végül mégiscsak maradhatott Losoncon, Duray viszont előbb az oktatási rendszeren keresztül, majd fiatal értelmiségiként a munkahelyein szembesült a központi államha-

36 Illyés Gyula: Hidas Antal és a többiek. *Kortárs*, 1967/4. 574.
37 Janics Kálmán: *A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után (1945–1948)* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern–München. 1979.
38 Az eredetileg 1946-ban született kézirat megjelent: Fábry Zoltán: *Stószi délelőttök*. Madách, Pozsony. 1968. 371–431.

talom asszimilációs kísérleteivel, melyeket a Kutyaszorítóban dokumentált. A ’60-as években a Csemadok, azaz a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesületének keretein belül kezdett politizálni, mélyen elítélve a „baráti szocialista országok” 1968-as prágai beavatkozását. Ekkor fogalmazódott meg benne az a felismerés, hogy „az atomizált Közép-Európa védhetetlen. Az egymás ellen szított érdekek fáziseltolódásokat idéznek elő mind a történelmi tudatban, mind a történelem napi megvalósulásában, melyek nehezen áthidalható szakadékokkal határolják az egyes, nemzeti államok keretébe fogott különnemű konglomerátumokat. Ennek eredménye, egyebek között, a magyarországi ’56 tragédiája és a csehszlovák ’68 augusztusa, illetve a »konszolidáció« tíz éve, mely hosszantartó utóvédharcokra kényszerítette a demokráciát. Az I. világháború végétől ötven évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy három közép-európai történelmi nemzet, a lengyelek, csehek és magyarok eljussanak a történelmi tudat és tapasztalatok hasonló szintjére.”[39]

Duray kapcsolatban állt magyarországi ellenzéki csoportosulásokkal, ezért a *Kutyaszorító* előszavát Csoóri Sándor író–költő, a népi–nemzeti ellenzék vezető egyénisége jegyezte. Ebben a Kádár-rendszer legitimitását kétségbe vonva arról értekezett, hogy a kisebbségi jogok csakis demokratikus berendezkedésű országokban biztosíthatók, a diktatórikus felépítésű államszocialista blokkon belül nem. Ennek három alapvető oka van: 1) versengő többpártrendszerek esetében legalább az egyik pártnak fel kell vállalnia a kisebbségek képviseletét, hogy szavazótáborukat megnyerje a hatalomért vívott harcban; 2) a magabíró tulajdonos parasztságot, még ha kisebbségi sorból származott is, védte a magántulajdon szentsége, valamint az azt tiszteletben tartó ország államérdeke, ám mindez megszűnt a magántulajdon felszámolásával/korlátozásával; végül 3) az egyházak megroppantása komoly csapást jelentett, mivel azok általában a kisebbségek lelki, morális és nyelvi támaszai.[40]

A Kádár-rezsim a számára rendkívül kényelmetlen előszóért szilenciumra ítélte Csoórit, sőt Aczél György az MSZMP KB kulturális titkárának sugallatára Hajdú János televíziós újságíró az *Élet és Irodalom*ban a tények nem ismeretével, hovatovább meghamisításával is megvádolta az írót.[41] Hajdú a cikkében leszögezte, hogy Csoóri Sándor szándéka, miszerint „megalapozott kisebbségi érdekvédelemként hitelesítse Duray Miklós fellépési kísérletét a csehszlovák realitások ellen”, nem volt előzmények nélküli. Ebben kétségkívül igaza is volt, hiszen a határon túli magyarság helyzete, vagy éppen Trianon kérdésköre már korábban a támadott író érdeklődésének homlokterében állt. 1980 januárjában például azt vetette papírra a naplójában, hogy ha „a Trianon óta eltelt idő mérlegét elkészítjük, kiderül, hogy az utódállamok számláján jóval több bűn van, mint amiért mi Trianont kaptuk a nyakunkba.” Legaggasztóbbnak a környező országok beolvasztási törekvéseit tartotta. Úgy vélte, hogy az „asszimiláció egyetlen ellenszere a műveltség. Ez abból is látszik, hogy a többségi népek először a nyelvétől akarják megfosztani a területen élő nemzetiségeket. Így a kétnyelvűség helyett inkább a félnyelvűség állapotába szeretnék taszítani őket.”[42]

Öt esztendővel később, 1985 nyarán, az ellenzéki értelmiségiek monori találkozóján Csoóri *Eltemetetlen gondok* a Duna-tájon címmel tartott előadást. Nagyívű beszédében nemcsak az utódállamok magyar kisebbségekkel szembeni jogfosztó politikáját ostorozta, de az arról nem vagy csak hiányosan tájékoztató honi sajtót is, továbbá a „proletár internacionalizmus” jegyében a nemzeti ügyet „ravasz, áttételes és megbocsáthatatlan” módon elfojtó kádárista stratégiát, ami a szemében igazolását nyújtotta annak, hogy „a kádári konszolidáció is csak politikai természetű, s nem pedig nemzeti konszolidáció lehetett”.[43] Csoóri tisztában volt azzal, hogy a területi revízió elképzelhetetlen, ezért amellett szállt síkra, hogy a határon túli magyarságot erkölcsi

39 Duray Miklós: *Kutyaszorító. Önéletrajz és beszélgetések önmagammal.* Püski, New York. 1983. 97–98.
40 *Uo.* 17.
41 Hajdú János: Utószó egy előszóhoz. *Élet és Irodalom*, 1983. szeptember 16. 3.
42 Csoóri Sándor: *Éji nap–nappali hold 1955–1989. Naplójegyzetek, töredékek*. Erdélyi Szalon–IAT, Szentendre–Bp. 2018. 155.
43 Csoóri Sándor: Eltemetetlen gondok a Duna-tájon. *Alföld*, 1990/3. 13–23.

revízióban kell részesíteni. Szorgalmazta, hogy „a világ hatalmi erői s kormányai vizsgáljanak fölül minden olyan nemzetközi megállapodást, amelyből kimaradt a kisebbségek joga.”[44]

A RENDSZERVÁLTOZTATÁS UTÁN

Az 1985-ös monori gyűlés, melyen a népi–nemzeti, valamint az urbánus–emberjogi ellenzék tagjai is részt vettek, a rendszerváltoztatás felé vezető út egyik fontos állomása volt. A kádári diktatúrával szembehelyezkedő két irányzat azonban a közöttük eredendően is meglévő világnézeti, illetve személyi feszültségek miatt a továbbiakban távolodni kezdett egymástól. Ebből kifolyólag utóbbiak képviselői közül már csak néhányak kaptak meghívást az 1987-es lakiteleki találkozóra, ahol Lezsák Sándor költő udvarán, egy kölcsönzői lakodalmas sátorban – egyelőre amolyan szellemi és politikai mozgalomként, mert az akkori törvények nem adtak lehetőséget a pártalapításra – megalakult a Magyar Demokrata Fórum. Az összejövetel szervezésében Csoóri Sándor is szerepet vállalt, bár az eseményen nem volt jelen, mivel akkor éppen a tengerentúlon tartózkodott. Az egy évvel később megrendezett második lakiteleki találkozón viszont már ott volt, ahol elfogadták az MDF alapítólevelét és alapszabályzatát.

E százlóbontást röviddel megelőzően, 1988 júniusában hatalmas tömegdemonstrációra került sor a budapesti Hősök terén, tiltakozásul a hivatalosan „település-szisztematizálásnak” hívott, valójában kisebbségellenes éllel megindított romániai falurombolások ellen. A térre az erdélyi menekültek nagyobb csoportját Csoóri kísérte be, akiket aztán hangos tiszteletnyilvánítással fogadtak a tüntetők. Ezen esemény a rendszerváltoztatás folyamatának mérföldköve volt.

Közéleti tevékenységét Csoóri Sándor a megszálló szovjet csapatok kivonulását, és hazánk demokratikus átalakulását követően is folytatta. 1991-ben a Magyarok Világszövetségének elnökévé választották, s ebbéli tisztségében javasolta egy olyan televíziócsatorna létrehozását, ami szavai szerint a részeire szakított „mozaiknemzetet egybe láttató nagy eszköz”. Hasonlata alapján ugyanis a világ magyarsága egy mozaik, melynek „minden kockája önálló, különálló rész, de csak a többivel együtt teljes”.[45] Erőfeszítéseit siker koronázta: 1992-ben útjára indult a Duna Televízió, ami alapítása óta kiemelt feladatának tekinti az egyetemes magyar szellemi és kulturális értékek közvetítését. Csoóri egészen 2000-ig állt a Magyarok Világszövetsége élén. Ez idő alatt a szervezetben aktív szerepet játszott Duray Miklós, aki többek között választmányi tag, továbbá a stratégiai bizottság elnöke is volt. Duray emellett 1990-től 1998-ig az Együttélés Politikai Mozgalom nevű szlovákiai magyar párt élén állt. Az Együttélés 1998-ban szövetségre lépett a Magyar Polgári Párttal és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalommal, megalakítva ezzel a Magyar Közösség Pártját, melynek tiszteletbeli elnökévé választották. A pártegyesülés egybevágott a geológus–író korábbi elképzeléseivel, akinek a rendszerváltoztatás óta az volt a véleménye, hogy „a Felvidéken egy magyar pártnak kell léteznie. Mindaddig ugyanis, amíg az ott élő magyarság közigazgatásilag nem egy területi autonómiának a része, nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy többpárti rendszerbe szerveződjön.”[46] 2002-ben elhangzott szavai napjainkra igen időszerűvé váltak, amikor is a 2020-as szlovákiai országgyűlési választásokon egyetlen magyar párt sem jutott be a pozsonyi parlamentbe.

> Trianon meghaladása egy új nemzeteszme megfogalmazása révén

Duray Miklóst kisebbségi politikusként élénken foglalkoztatták a szlovákiai magyarság megmaradásának kérdései. Úgy vélte, hogy ahhoz, hogy

44 Csoóri Sándor: Erkölcsi revíziót! *Liget*, 1988/2. 20–24.
45 Csoóri Sándor: *A negyedik világtalálkozó megnyitója* = Uő.: *Szálla alá poklokra*. Felsőmagyarország, Miskolc. 1997. 90.
46 Duray Miklós: *A modern nemzetpolitika szemben áll a kommunista hagyományokkal* = Uő.: *Hazától a nemzetig*. Méry Ratio, Somorja, 2004. 591.

Néptanítók – A tanügy rendezése céljából tartott előadókörút résztvevői, Békés, 1946 (első sor, balról a második Püski Sándor, középen Németh László, jobbról a második Illyés Gyula) *(Fortepan)*

a kisebbségi közösségnek a többségi társadalomba való „partneri beilleszkedési lehetősége” megvalósulhasson, három feltételnek szükséges teljesülnie: 1) olyan jogi és gazdasági környezet kialakítása, mely a szülőföldjükön segíti boldogulni a határon túli magyarokat; 2) mindenütt létre kell hozni az elszakított magyarság művelődési műhelyeit és felsőoktatási intézményeit; 3) megszüntetni, de legalábbis mérsékelni a határon túli magyarok magyarországi jogi „idegenségét”.[47] Utóbbi 2010-ben, a kettős állampolgárságról szóló törvény elfogadásával realitássá vált. Trianon meghaladása a felvidéki politikus szerint a kisebbségi közösségek helyzetteremtő politizálása, illetőleg egy új nemzeteszme megfogalmazása révén lehetséges, melynek alapját a magyarság kulturális egyetemessége adja. Ha mindkettő teljesülne, úgy megnyílhatna az út „a különböző politikai közegekben élő nemzetrészek föderalisztikus egymásba kapcsolódásának” irányába. Ugyanakkor ennek a nemzetszerkezetnek előfeltétele, hogy Magyarország „védőhatalmi státust szerezzen a szomszédos államokban élő magyar közösségek fölött”.[48]

Durayn és Csoórin kívül a Magyarok Világszövetségében vállalt posztot Sütő András író– drámaíró is, aki 1992 és 1996 között a szervezet tiszteletbeli elnöke volt. A romániai magyar alkotó művei már a rendszerváltoztatás előtt komoly elismertségnek örvendtek hazánkban: a kritikusok az 1970-ben kiadott *Anyám könnyű álmot ígér* című önéletrajzi ihletésű könyvét[49] a határon túli szépprózа egyik remekműveként üdvözölték, az *Advent a Hargitán* címet viselő drámájának[50] ősbemutatójára pedig 1986 januárjában a csordultig telt Nemzeti Színházban került sor. Utóbbi esetében a megkülönböztetett figyelem nemcsak a darabnak szólt, hanem a magyar közönség tüntetése is volt amiatt, hogy 1985. október–novemberében Budapesten került megrendezésre az Európai Kulturális Fórum, ahol a románok felléptek az ellen, hogy az értekezlet végén egy olyan

47 Duray Miklós: *Az egészet látva értjük a részleteket* = *Uo.* 485.
48 Duray Miklós: *Trianonban kezdődött Közép-Európa új történelmi időszámítása* = *Uo.* 255.
49 Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér.* Kriterion, Bukarest, 1970.
50 Sütő András: Advent a Hargitán (színjáték két részben) *Tiszatáj*, 1985/12. 3–31.

záródokumentum kerüljön aláírásra, ami szavatolni kívánta volna a nemzeti kisebbségek kulturális jogait. Az 1990-es marosvásárhelyi magyarellenes pogromban a bal szeme világát elveszítő Sütő a 20. századot „sorompós századnak” nevezte, miután gyermekként beléivódott az 1940-es második bécsi döntés után Észak- és Dél-Erdélyt elválasztó határsorompók emléke.[51] Felnőtt fejjel az erdélyi magyarság autonómiájának egyik fő szószólójává vált, a szülőföldön maradást és kitartást hangsúlyozva: „Maradunk, ahol eddig voltunk, és leszünk, ahol vagyunk – ezerszáz éves szülőföldünkön.”[52] Számos megnyilatkozásában amellett tört lándzsát, hogy az erdélyi magyarság fennmaradásának szempontjából kulcsértékű a magyar tannyelvű oktatás biztosítása, annak részeként Romániában működő önálló magyar egyetemmel.[53] Két okból érezte mindezt elengedhetetlennek. Először is azért, mert a kisebbségi kultúra alapját a nyelv képezte, így ő az anyanyelvre a közösség túlélésének egyik zálogaként tekintett. Nem véletlen, hogy több művében is érintette a(z anya)nyelv kérdését, arra a megállapításra jutva, hogy „Nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember.”[54] Másodsorban pedig a kisebbségi társadalmakban fontos szerepet betöltő értelmiségi rétegek utánpótlása okán is lényegesnek ítélte a magyar tannyelvű oktatás meglétét. Különösképpen azért, mert egyfajta hivatásszerepet tulajdonított az értelmiségnek. Ahogyan a *Csillag a máglyán* című drámájában – Máté evangéliumát idézve – fogalmazott: „Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy a véka alá rejtsék, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényét vesse mindazokra, kik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága, nem rejthető el a hegyen épített város.”[55]

Az összefoglalás végére egy olyan történész gondolatainak áttekintését hagytuk, akinek – noha magyar származású volt – munkássága Magyarországon szélesebb körű ismeretségre csak a rendszerváltoztatást követően tett szert. Ő az önmagát következetesen „reakciósnak”, a letűnő polgári kor képviselőjének tartó Lukács János, ismertebb nevén John Lukacs volt.

Lukacs még a kommunista hatalomátvétel előtt, 1946-ban hagyta el hazánkat, viszont az Amerikai Egyesült Államokban új otthonra lelve is foglalkoztatták őt történelemünk kérdései, melyekről számos írása született. Úgy vélte, hogy Trianon „igazságtalan, rossz, de Nagy-Magyarországot megtartani lehetetlen volt”.[56] Meglátását arra alapozta, hogy a népesedési viszonyok tekintetében a magyarság a történelmi Magyarországon már a reformkorban sem alkotott többséget. S noha a dualizmus idején különböző magyarosító törekvések hatására a magyar anyanyelvűek száma növekedett, a nemzetiségi lakosság aránya még úgy is jelentős volt. A nemzetiségek, illetve azok elitcsoportjai pedig anyanemzeteikhez akartak csatlakozni, bármit is kínált fel nekik a hatalom. Úgy vélte, hogy ha az általa „magyar katasztrófának” nevezett I. világháború „előtt (és alatt) a magyarok és hatóságaik a nem magyar lakossággal jobban bántak volna, 1918-ban a nemzetiségek legnagyobb része, szószólóikkal együtt, akkor is kívánta, követelte volna a Magyarországtól való elszakadásukat.”[57] Súlyosbított ezen, hogy a világégést közvetlenül követő összeomlás idején az a – megítélése szerint „szélsőliberális”[58] – gróf Károlyi Mihály alakíthatott kormányt, akinek kabinetjében „felületes, illuzórikus” emberek is helyet kaptak. Károlyi nem ismerte fel, hogy a pacifista–wilsonista külpolitikai irányvonal tévút, s azzal, hogy (kezdetben) nem támogatta a fegyveres honvédelmet, az őszirózsás forradalom idején megindult „Magyarország végkiárusítása, szétdarabolása”. A gróf lemondása után Kun Béla vezetésével

„az anyanyelv a közösség túlélésének záloga”

51 Sütő András: *Sorompós századunk*. *Hitel*, 2007/6. 31–35.
52 Sütő András: Maradunk, ahol voltunk és leszünk, ahol vagyunk. *Hitel*, 1991/23. 2.
53 Miksa Lajos: „A romániai magyar oktatás követelményeit a román államnak kell megoldania”. Marosvásárhelyi beszélgetés Sütő Andrással. *Köznevelés*, 1992/26. 3–5.
54 Sütő András: *Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Jegyzetek hómezőn és porban*. Kriterion, Bukarest, 1977. 163.
55 Sütő András: Csillag a máglyán (Dráma, III. felvonás) *Igaz Szó*, 1975/7. 42.
56 Marton Éva: Válaszol John Lukacs történész. *HVG*, 2015. június 20. 28–29.
57 John Lukacs: *A magyar katasztrófa: az első világháború = Az első világháború és következményei Magyarországon*. szerk. Tomka Béla, Országgyűlés Hivatala, Bp. 2015. 37–41.
58 Szilvay Gergely: *John Lukacs: Egy igazi katolikus nem lehet nacionalista*. Magyar Kurír online, 2013. május 27. <https://www.magyarkurir.hu/hirek/john-lukacs-egy-igazi-katolikus-nem-lehet-nacionalista>

Kontinuitás – Csoóri Sándor, Csengey Dénes és Lezsák Sándor az MDF első, 1989. március 11-i országos gyűlésén *(Pintér Márta felvétele, MTI)*

hatalomra jutott kommunisták „kicsiny, ám annál hangosabb csoportja” által irányított proletárdiktatúra pedig csak rontott a helyzeten. Ilyen előzmények után került sor a békediktátum aláírására, melyről a történész ekképpen vélekedett: „Hasonló csonkításra, talán Lengyelország második felosztásának kivételével, nem akad példa Európa történetében.”[59] John Lukacs szerint a soknemzetiségű, történelmi magyar állam sorsa a kétközpontú Ausztria–Magyarország lététől függött, s amikor „a nyugati nagyhatalmak a háború vége felé beleegyeztek az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlásába, ezzel Nagy-Magyarország fölött is meghúzták a lélekharangot.”[60]

MEGHALADNI TRIANONT

Minden nemzet történelmében vannak olyan események, melyeknek árnyéka igen hosszú. Kiemelt fordulópontok, amiket a franciák azzal a jelzővel illetnek, hogy *passé qui ne passe pas,* azaz „múlt, ami nem múlik el”.[61] Nekünk, magyaroknak ilyen Trianon. Noha a fentebb idézett szerzők alapvetően arra a megállapításra jutottak, hogy a régi Magyarország több okból sem maradhatott fenn, bizonyítását nyújtották annak, hogy az elmúlt évszázadban is léteztek pozitív programjavaslatok a békediktátum okozta tragédia gyógyítására, és voltak olyan személyek, akik felelősséget vállaltak nemcsak a határainkon inneni, de az azokon túlra szakított magyarságért is. Szavaik, írásaik és tetteik fogódzókat jelenthetnek számunkra a trianoni trauma meghaladásáról szóló gondolkodásban. Nemzeti múltunk egy fejezetét lezárva, a sikeres jövő lehetőségét megalapozva. ■

59 John Lukacs: *Budapest, 1900. A város és kultúrája* [1988] Európa, Bp. 2014. 272–274.
60 John Lukacs: *Hozzászólások a legújabb kori magyar történelemhez* = Uő.: *Fél évszázad magyar írásai.* Európa, Bp. 2015. 211.
61 Éric Conan – Henry Rousso: *Vichy, un passé qui ne passe pas.* Fayard, Paris, 1994.